

## BANK AKTIVLARINING MOHIYATI, TURLARI VA BANK FAOLIYATIDAGI O'RNI

**Ravshanova Tursunoy Ismatullayevna**

*Bank-moliya akademiyasi*

*"Banklarda buxgalteriya ishi nazorati va auditi"*

*yo'nalishi magistranti*

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada bank aktivlarining mohiyati, turlari va bank faoliyatidagi o'rni batafsil tahlil qilinadi. Bank aktivlari bankning iqtisodiy faoliyatini amalga oshirish, mablag'larni jalb qilish va rentabellikni oshirish uchun zarur vosita bo'lib, kreditlar, qimmatli qog'ozlar, naqd pul, debitor qarzarlar va tuzilma aktivlaridan iborat. Maqolada bank aktivlaridan samarali foydalanish va ularni diversifikatsiya qilishning ahamiyati ko'rsatiladi, shuningdek, bankning rentabelligini oshirish va risklarni boshqarish bo'yicha tavsiyalar taqdim etiladi. Bank aktivlarini to'g'ri boshqarish orqali bankning moliyaviy holati yaxshilanadi va iqtisodiy barqarorlikka erishiladi.

**Kalit so'zlar:** Bank aktivlari, kreditlar, qimmatli qog'ozlar, debitor qarzarlar, naqd pul, diversifikatsiya, rentabellik, risklarni boshqarish, bank faoliyati, moliyaviy holat.

Bank faoliyatining asosiy tarkibiy qismlaridan biri – bu bank aktivlaridir. Bank aktivlari bankning iqtisodiy faoliyatini amalga oshirish, mablag'larni jalb qilish va daromad olish uchun zarur vosita bo'lib xizmat qiladi. Bank aktivlari orqali bank mijozlarining moliyaviy ehtiyojlarini qondiradi, kreditlashni amalga oshiradi va o'zining rentabelligini oshiradi. Ushbu maqolada bank aktivlarining mohiyati, ularning turlari va bank faoliyatidagi o'rnini ko'rib o'tamiz.

Aktiv operatsiyalar bankning umumiy faoliyatida muhim va belgilovchi o'rinni tashkil etadi. Aktiv operatsiyalar deganda, bank daromad olish maqsadida resurslarni joylashtirish bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalari tushuniladi.

Bank aktivlariga bank buxgalteriya balansining aktiv bo'limini tashkil etuvchi barcha aktivlar kiradi. Tijorat banklari aktivlarini to'rtta bo'limga ajratish mumkin, bular:

- kassadagi naqd pullar va unga tenglashtirilgan mablag'lar (korschyot);
- qimmatli-qog'ozlarga investitsiya sifatida qo'yilgan mablag'lar;
- ssudalar;
- bino va inshootlar, transport vositalari, san'at asarlari, orgtexnika, mebel, jixozlar va bankning boshqa aktivlari;

Bankning moliyaviy holatini ifodalovchi hisobotlarda birinchi darajali aktivlar bo'lib, bank kassasidagi naqd pullar va "nostro" hisob raqamlaridagi depozitlar, ya'ni

bankning boshqa bank va moliyaviy tashkilotlarga qo'ygan muddatli depozit mablag'lari tushuniladi. Aktivlarning ushbu turi bankning birinchi darajali "mudofaa liniyasi" hisoblanib, depozitlar bo'yicha hisob kitoblarda yoki ularning butunlay, bankdan chiqib ketish xolatlarida asosiy manba sifatida xizmat qiladi.

Ikkinchi bo'lim aktivlariga, bankning likvid qimmatbaho-qog'ozlarga investitsiya sifatida qo'ygan pul mablag'lari kiradi. Ushbu bo'lim aktivlari bankning ikkinchi "mudofaa liniyasi"ni tashkil qilib, qimmatli-qog'ozlar o'z tabiatiga ko'ra naqd pulga bo'lgan talabni tezda kondiradi va tez daromad olish uchun safarbar qilinuvchi mablag'lar hisoblanadi. Ushbu bo'lim aktivlarini bankning "ikkilamchi rezervlari" deb ham atash mumkin.

Investitsiya sifatida qo'yilgan mablag'lar deganda davlatning qisqa muddatli qimmatbaxo qog'ozlari va obligatsiyalari, maxalliy xoqimiyat tashkilotlarining qisqa muddatli qimmatbaho-qog'ozlari va obligatsiyalari, shuningdek ikkilamchi bozordagi likvid hisoblangan qimmatbaho-qog'ozlarga qo'yilgan mablag'lar tushuniladi. Qimmatbaxo-qog'ozlar bank daromadining salmoqli qismini ta'minlab beradi va ularni naqd pulga konvertatsiyalash ham oson. SHuning uchun ushbu aktivlar mavkei umumiy aktivlar miqdorida yuqori o'ringa ega.

Bank aktivlarining eng ulkan qismini, shubxasiz bank kreditlari tashkil qiladi va ular jami aktivlar ichida 50% dan 75% gacha bo'lishi mumkin.

Tijorat banklarining kredit faoliyati O'zbekiston Respublikasining «Bank va banklar faoliyati to'g'risida Qonun», Fuqarolik kodeksi, Markaziy bankning Adliya vazirligi tomonidan 2000-yil 2-martda 905-raqam bilan davlat ro'yxatiga olingan «Tijorat banklari kredit siyosatiga nisbatan qo'yiladigan talablar to'g'risida Nizom (yangi taxriri)», Adliya vazirligi tomonidan 2000-yil 2-martda 906-raqam bilan davlat ro'yxatiga olingan «O'zbekiston Respublikasi banklarida kredit hujjatlarini yuritish tartibi to'g'risida» Nizom, hamda Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilib Adliya vazirligida 902, 903, 907, 1074-raqamlar bilan davlat ro'yxatiga olingan tijorat banklari tomonidan yakka tartibdagi tadbirkorlar, kichik va o'rta biznes sub'ektlarini mikrokreditlash va kreditlash tartiblari to'g'risidagi Nizomlar asosida amalga oshiriladi.

Markaziy Bank tomonidan tijorat banklari kredit siyosatiga qo'yiladigan talablar Markaziy Bankning Adliya vazirligi tomonidan 2000-yil 2-martda 905-raqam bilan davlat ro'yxatiga olingan «Tijorat banklari kredit siyosatiga talablar to'g'risida Nizom (yangi tahrir)» asosida amalga oshiriladi.

Tijorat banklarining ichki kredit siyosatida berilayotgan kreditlarning xajmi va shakli, qisqa va uzoq muddatli kreditlar o'rtasidagi nisbat, moliyaviy axborotlarni tahlil etish jarayoni, kredit portfeli hamda mablag'larning qaytarib oilishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar aks ettirilishi lozim. Kredit siyosati bankning kredit faoliyati maqsadlarini aniq ko'rsatishi va aniqlab berishi shart.

Tijorat banklarining kredit siyosatida quyidagilar o'z ifodasini topgan bo'lishi talab etiladi:

- kredit siyosatining maqsadi va strategiyasi;
- vakolatlar darajasi va mas'uliyatni taksimlash;
- kredit turlari;
- kreditlarning ta'minlanishi;
- kreditlarni qaytarish;
- qarzdorlarga doir moliyaviy axborot;
- garov ta'minotiga nisbatan qo'yiladigan talablar;
- kredit monitoringiga nisbatan qo'yiladigan talablar;
- foiz stavkalari;
- bank bilan bog'liq shaxslarga beriladigan kreditlar;
- ko'zda tutilmagan xolatlar moddalar;
- kredit portfelini audit qilish;
- Bank Boshqaruvi va kengashiga taqdim etiladigan hisobotlar.

Kredit va uni to'lash jarayoni kredit shartnomasida ko'rsatilgan bo'lib, kreditor va qarz oluvchi o'rtasidagi majburiyatlar va huquq (javobgarlik)larni belgilab beradi. Unda kreditning maqsadi va ob'ekti, kredit miqdori, ssudani berish va uni to'lash muddati, kredit ta'minotining turlari, kredit uchun foiz stavkasi va boshqalar ko'rsatiladi. Ssudani to'lashni nazorat qilish bank kredit portfelining muntazam tahlil qilish asosida olib boriladi va kreditlarning sifat darajasi aniqlanadi. Tijorat banklari tomonidan beriladigan barcha kreditlar uning kredit portfelida o'z ifodasini topadi.

Harakatsiz kreditlarning salmog'i ortishi bankning kredit siyosati va ularni boshqarish tizimi zaifligidan dalolat beradi. Kredit portfelining sifati haqida aniq va vaqtida ma'lumotlarni bosh bankga taqdim etilmaslik bank boshqaruvi uchun o'z vaqtida muxim choralarni tutishga xalaqit beradi.

Va nihoyat, to'rtinchi bo'lim aktivlariga bankning bino va inshootlarining xaqiqiy qiymati kiradi. Ushbu bo'lim aktivlari o'z tabiatiga ko'ra ikkinchi darijali aktivlar hisoblanadi va bankning jami aktivlar miqdorida kichik ulushga ega bo'ladilar, ya'ni 1 -10% gacha.

Endi bank balansi bo'yicha aktivlarni hisoblash formulasini ko'rib chiqamiz:

$$\text{AKTIV} = \text{PASSIV} + \text{AKTSIONERLIK KAPITALI} \quad \text{yoki}$$

$$\mathbf{C + S + L + MA = D + NDB + ES}$$

C - kassadagi naqd pullar va boshqa banklardagi depozit qo'yilmalar;

S - davlat, maxalliy va boshqa emitentlarning qimmatbaxo qog'ozlari;

L - bankning kredit qo'yilmalari;

MA - ikkinchi darajali aktivlar;

D - boshqa kreditorlarning jalb qilingan mablag'lari va depozitlar;

NDB - foyda hisobidan tashkil qilingan fondlar;

ES - Aksionerlik kapital (ustav fondi), ya'ni bankning uzoq muddatli stabil moliyaviy mablag'lari;

Tijorat banklarining aktivlari o'ziga xos belgilariga ko'ra likvidlik va risk darajasiga qarab hamda daromad keltirishiga qarab bir necha guruhlariga bo'linadi.

Bank aktivlarining samarali boshqarilishi bankning rentabelligini oshirishga yordam beradi. Har bir bankning maqsadi - mavjud aktivlaridan maksimal daromad olish va risklarni minimal darajaga tushirishdir. Buning uchun banklar o'z aktivlarini diversifikatsiya qiladi, ya'ni aktivlarni turli sektorlarga va mahsulotlarga taqsimlaydi. Bu yondashuv bankning umumiy xavfini kamaytiradi va rentabellikni oshiradi.

Bank aktivlari – bu bankning moliyaviy faoliyatini amalga oshirish uchun zarur vositalar bo'lib, ularning to'g'ri boshqarilishi bankning rentabelligi va barqarorligini ta'minlaydi. Banklar kreditlash, investitsiya qilish va risklarni boshqarish orqali o'z aktivlaridan maksimal foyda olishga intiladi. Shu sababli, bank aktivlarini samarali boshqarish orqali bankning moliyaviy holatini yaxshilash va iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shish mumkin.

#### **REFERENCES**

1. Jarkovskaya E.P. «Bankovskoe delo» Uchebnik.-M.: Omega-L.2004.
2. Lavrushina O.I., «Den'gi, Kredit, Banki» Moskva, izd. «Finansi i statistika» 2003g.
3. Lavrushina O.I., «Bankovskoe delo» Moskva, izd. «Finansi i statistika» 2003g.
4. Korobkova G.G. «Bankovskoe delo» Uchebnik. -M.: Economist-2004.